

Mustafa Kutlu Beşlemesi Bağlamında Türkiye’de Toplumsal Değişme

Bir Dil ve Edebiyat Sosyolojisi Denemesi

YAYIN NO: 1154

MUSTAFA KUTLU BEŞLEMESİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DEĞİŞME
Bir Dil ve Edebiyat Sosyolojisi Denemesi
İbrahim Keş

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Şubat 2024

ISBN: 978-625-8274-54-7

Son Okuma: *Hakan Yapıcı*

Kapak: *Deniz Şensöz*

Baskı-Cilt: *Meteksan Matbaacılık ve Teknik San. Tic. A.Ş.*

Beytepe Köyü Yolu No: 3 Bilkent 6800 Çankaya/Ankara

Matbaa Sertifika No: 46519

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Mustafa Kutlu Beşlemesi Bağlamında Türkiye’de Toplumsal Değişme

Bir Dil ve Edebiyat Sosyolojisi Denemesi

Mustafa Kutlu ile Mülakat

İBRAHİM KEŞ

*Kara Őalvarlı bir Toplum Adamı olan
Babama,
Ömrü sabırla örölmüş Anadolu Kadını
Anneme
Rahmetle...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL, KÜLTÜR, EDEBİYAT VE SOSYOLOJİ

Dil	15
Kültür	22
Dil ve Kültür Arasındaki İlişki	27
Edebiyat ve Sosyoloji (Edebiyat Sosyolojisi)	30
Edebiyat; Dil ve Kültürün Harmonisi	34

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KUTLU, BEŞLEMESİ VE DÖNEMİN TÜRKİYE'Sİ

Mustafa Kutlu ve Beşlemesi	41
Yokuşa Akan Sular	45
Yoksulluk İçimizde	45
Ya Tahammül Ya Sefer	47
Bu Böyledir	48
Sır	49
Mustafa Kutlu'nun Beşlemesini Yazdığı Dönemin Türkiye'si	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTLU BEŞLEMESİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞME, DEĞER VE YABANCILAŞMA

Toplumsal Değişme	57
Değer ve Toplumsal Değişme	66
Değer Bağlamında Yabancılaşma	73
Toplumsal Değişme ve Dil	81

SONUÇ	85
MUSTAFA KUTLU İLE MÜLAKAT	89
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

- Akt. : Aktaran
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren, çevirenler
ed. : Editör
krş. : Karşılaştırınız
md. : Madde
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö. : Milattan Önce
M.S. : Milattan Sonra
ö. : Ölüm tarihi
S : Sayı
s. : Sayfa
vd. : Ve devamı
Yay. : Yayını, yayınları, yayınevi
yy. : Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu eser, 2019 yılında “Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi” başlığıyla savunduğum yüksek lisans tezinde kısmi değişiklikler yapılarak elde edilmiştir.

Toplumsal değişme kavramı ve anlattıkları her araştırmacının bakış açısına göre değişebilen anlamlara gelmektedir. Çalışmamızda toplumsal değişme çerçevesinde dil ve kültürün analize dâhil edilmesi ile bir problem alanı olarak karşımıza çıkan değişme kavramının daha açık ve anlaşılır olmasına çalışılmıştır. Konunun kapsayıcı olması ve her bir başlığın ayrı yoğunlukta bir çalışmayı gerektirecek kadar girift olması karşımıza zorluklar çıkar- sa da yönlendirmeleri ile bu zorlukları aşmamda yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Koyuncu hocama çok teşekkür ederim. Çalışma konusunu belirlerken desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Taşğın ve Prof. Dr. Köksal Alver hocalarıma da şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmam sırasında bana kendisiyle mülakat yapma fırsatını tanıyan Mustafa Kutlu'ya verdiği samimi cevaplar için şükran borçluyum. Ayrıca kendilerini çokça uğraştırdığım Arş. Gör. Yasın Yılmaz kardeşime ve sosyoloji doktora öğrencisi, meslektaşım Hakan Yapıcı'ya teşekkür ederim.

Son olarak, uzun çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen, beni hoş görüp teşvik edici davranışlar sergileyen eşim Burcu'ya, bugünlere gelmemde büyük emekleri olan babam Üzeyir'e, anem Elife'ye ve desteklerini ve isimlerini anamadığım tüm yakınlarıma teşekkür ederim.

İbrahim Keş
2023-Erdemli

GİRİŞ

Dil, asıl inceleme alanını felsefe -dil felsefesi- ve dilbilimin yaptığı fakat toplumsallığın gerek koşullarından biri olan, yani toplum olabilmenin şartı ve iletişimin temeli olan insana has bir melekedir. İnsan varlığının temeli, onun dili kullanması ile ortaya çıkmakta ve insanlık kendini dil ile var etmektedir. Bu bağlamda dil, kültürün en önemli ve öncelikli sembollerinden biridir. Edebî metinler de kültür ürünlerinden biri olup bu çalışma dilin merkeze alınarak kültürle ilişkisinin ve bu bağlamda ikisinin bir arada görülebileceği yer olan edebî eserlerin incelenmesi gerektiğinden yola çıkmıştır.

Çalışmamızda dilin merkezi konumu, toplumsal bir kurum olarak dilin sosyolojinin içine dâhil edilmesi için yapılmış olmakla birlikte asıl katkı edebiyat sosyolojisine olacaktır. Bu alanda yapılan çalışmalar nazara alındığında dil konusu temelinde yapmış olduğumuz bu inceleme bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda edebî eserler, toplumsal değişmelerin hazırlayıcısı olabilecekleri -Batıda Aydınlanmanın temelinde Voltaire gibi öykü yazarların olması-¹ gibi aynı zamanda toplumsal değişmenin yansıdığı yer olmuştur. Buradan hareketle diyebiliriz ki; edebî eserlerin sosyolojik bir bakış açısı ile incelenmesi, ortaya çıktığı toplumlarda meydana gelen değişmelerin boyutu hakkında yeterli veri sağlayacaktır.

Stendhal'in, "*bir roman: bir aynadır, yol boyunca gezdirilen*" (2013: 68) ifadesini tüm edebî metinler için genel bir prensip kabul edersek; edebî metin, dil ve kültürün aynası olup hem onları ortaya koyan hem de aktaran bir yerde durmaktadır. Bu çalışmanın amacı dil, kültür ve toplumsal değişme konularına edebî metinler üzerinden bakarak metnin ayna işlevini yerine getirdiğini

1 Medeniyetlerin inşasında edebiyatın rolü için bkz. Keş, 2018; yine medeniyetlerin temel metinleri üzerinden okunabileceğine yönelik bir iddia için bkz. Yılmaz, 2018

Mustafa Kutlu'nun beş eserini inceleyerek ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda seçtiğimiz 1950-1990 arası yıllar Türkiye için toplumsal değişimin hızlı ve problemlili olduğu bir zaman aralığıdır. Mustafa Kutlu'nun eserleri üzerinden; yazar-eser-toplum ilişkisini açığa çıkararak, metni oluşturan dil ve etkilendiği kültürün görünüşlerinden hareketle bu dönemin sosyolojik analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda cevabını aradığımız temel problemler şunlardır:

- 1) Edebî metinlerin ortaya çıktığı toplumun dili, kültürü metne nasıl yansır?
- 2) Toplumun bir üyesi olan yazar toplumdaki nasıl etkilenmiştir?
- 3) İkinci soru bağlamında metin yazarının metin üzerindeki etkisi nedir?

Problemleri açacak olursak; ilk soru, metne tek başına baktığımızda metnin ne anlattığıdır. İkinci ve bağlantılı olduğu soru ise yazarın değer yargılarına bakarak konu seçiminin ve anlatış tarzının ne olduğu yani yazarın ne anlatmak istediğidir.

Edebî metinleri inceleme amacımızla birlikte değerlendirildiğinde bu problemleri seçmemizin sebebi, toplumsal değişimlerin dil ve kültür çerçevesinde incelenmesidir. Ayrıca edebiyat sosyolojisi alanına mütevazı bir katkı sağlayacak olan bu çalışmada Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri seçilmiştir. Çünkü "*Türkiye'deki 'toplumsal değişim' bitip-tükenmeyen konumdur*" (Barbarosoğlu, 2001: 24) diyen Kutlu, hikâyelerinde toplumsal değişimi esas almaktadır. Ayrıca kullandığı dilin, yerel ağızlardan, atasözlerinden harmanlanmış gündelik konuşmalarla bezenmiş olması sebebiyle araştırma için iyi bir kaynak oluşturmaktadır. Toplumsal değişimin yoğun ve hızlı yaşandığı dönemi kapsayan Kutlu'nun hikâyelerinden; *Yokuşa Akan Sular* (1979), *Yoksulluk İçimizde* (1981), *Ya Tahammül Ya Sefer* (1983), *Bu Böyledir* (1987) ve *Sır* (1990) başlıklı kitapları incelemeye alınmıştır. "Mustafa Kutlu Beşlemesi" olarak isimlendirilen bu kitaplar çalışmanın sınırlarını oluşturacak olup Mustafa Kutlu'nun diğer hikâyeleri ve denemeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca zamansal olarak hikâyelerin yazıldığı dönemle birlikte konu olarak seçilen dönem

birleştirilmiş ve 1950-1990 yılları çalışmamızın sınırlarını oluşturmuştur.

Edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara baktığımızda seçilen konular taşra, mahalle, yabancılaşıma, Batılılaşma, erkeklik imgesi; yazarlar ise Orhan Pamuk, İhsan Oktay Anar, Emine Işınsoy, Ahmet Mithat, Halide Edip, Sevim Burak, George Orwell, Ahmet Hamdi, Ömer Seyfettin, Mehmet Akif, Leyla Saz gibi isimlerden oluşmakta ve roman üzerinden çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerinden hermeneutik, yorumsayıcı ve oluşumsal yapılsacılık yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmaya başladığımızda hikâye ve Mustafa Kutlu üzerine yapılmış herhangi bir inceleme olmasa da, 2017 yılında Bilal Can tarafından “Mustafa Kutlu Öykücülüğünde Mekân” isimli bir tez çalışması yapılmıştır. Mustafa Kutlu ile ilgili “Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyumu” yapılmış, Kemal Aykut ve Nusret Özcan tarafından editörlüğü yapılmış Mustafa Kutlu Kitabı ile birlikte çok sayıda inceleme, tez, makale ve dergi dosyası hazırlanmıştır.

Bizim yaptığımız çalışma elbette bu alana bir katkı niteliği taşıyacaktır. Fakat çalışmamızda dil ile ilgili konularda felsefeden, kültürle ilgili konularda antropolojiden faydalanılacaktır. Buradan hareketle Mustafa Kutlu’nun eserlerinde, dil ve kültür sosyoloji çatısı altında bir araya getirilerek Beşleme; sosyolojinin çıkış noktası olan toplumsal değişme bağlamında incelenecektir.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yöntemin en önemli özelliği “tümdengelimle dayalı bir okuma aracı” olmasıdır. Okuma düz bir okuma olmayıp ilk anlamın dışında daha derinlemesine ikincil bir okuma çabasıdır (Bilgin, 2014: 1). Yöntem, sayısal ve nitel analiz olmak üzere iki aşamalı olup; sayısal analiz, anlamlı verilerin kodlanması ve sayısal olarak değer verme (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 228) dışarıda bırakılmış ve yöntemin nitel analiz yönü kullanılmıştır.

Araştırmanın problemleri çerçevesinde eserlerin ortaya çıktığı toplumun dili ve kültürünün metne yansımaları, eserlerin yazıldığı dönemin özellikleri verilerle bunların metinden alınan örneklerle toplumsal değişme ile ilişkisi (göç, köy ve kent yaşamı ve